

Cloke, P.–Philo, Ch.–Sadler, D.: *Approaching Human Geography. An Introduction to Contemporary Theoretical Debates. (A humánföldrajz közelről. Bevezetés a kortárs elméleti vitákba)* – Paul Chapman Publishing Ltd. London, 1991. 240 p.

E négy éve megjelent könyvet azért ajánlom elolvasásra, mert egyrészt az elmúlt évek a tartalmát, a mondanivalóját nem csorbították, nem tették elavulttá, másrészt azért – s ez a döntő érv –, mert napjainkban mind több szó esik a hazai földrajztudomány helyéről, szerepéről, a földrajz jövőjéről, annak elméleti, módszertani megújulásának szükségességéről, amihez nélkülözhetetlen támpontokat jelenthetnek a nemzetközi tapasztalatok, a világméretűben megfigyelhető új elméleti irányzatok. E fenti kötet rendkívül hasznos segítséget nyújt az új körülmények között való eligazodásban, mert a megfelelő szakirodalom kronológiai értékelésével bemutatja a különféle megközelítések, gondolkodásmódok, szemléletek előnyeit és hátrányait, és értelmezi az újonnan felbukkanó fogalmakat. Ugyanakkor vázlatosan áttekinti a földrajz fejlődését is a 19. sz. második felétől napjainkig, kiemelve az egyes időszakokban uralkodó nézeteket, ami még inkább hozzájárul a jelenlegi folyamatok, tendenciák helyes értelmezéséhez, ill. megértéséhez.

A szerzőtrío mindegyik tagja jól ismert az angol szakmai berkekben, hiszen több könyvet írtak már külön-külön és más szerzőkkel együtt is, ám idehaza talán kevésbé ismerősen cseng a nevük, ezért érdemes néhány mondatot a bemutatásuknak szentelni. P. CLOKE a Bristoli Egyetem docense, elsősorban a nyugati társadalmak rurális földrajzával foglalkozik, a falusi életforma, életmód átalakulását tanulmányozza. Ch. PHILLO a Walesben levő lampeteri St. David Egyetem földrajz tanszékén adjunktus. Jelenlegi kutatásainak középpontjában a mentálisan zavart, beteg embereket kezelő intézmények történeti földrajza áll. Már számos cikket írt az „elmeegógyintézetek” földrajzáról különböző aspektusból. D. SADLER a Durhami Egyetem földrajz tanszékén adjunktus, főleg az ipari átstrukturálódás politikai, társadalmi és gazdasági kérdéseit vizsgálja.

A könyv a hat főfejezetét néhány oldalas előszó és epilógus keretezi. Az előbbiben a mű megírását ösztönző tényezőkről, a kötet céljáról és sruktúrájáról olvashatunk, míg az utóbbiban a humánföldrajzhoz való közelítésben, a „relativizmussal” összefüggésben felvetett kérdésekkel találkozunk, mindamellet az epilógus a földrajzi érdeklődéssel járó kötelezettségekre és kritikai érzékenységre is felhívja a figyelmet.

A bevezető rész, amelyet „Változó közelítések a humánföldrajzhoz” címmel D. SADLER írt, 1887-től kezdve ad számot a 20. sz.-i humánföldrajzon belüli elméleti sokszínűségről, amikor H. MACKINDER, a neves tudós felteszi a kérdést, hogy „Mi a földrajz?”. Ennek definiálását lényegében két ok váltotta ki: az egyik a földrajznak az oktatási tervekbe való bekerüléséért folytatott harca, a másik a nagy földrajzi felfedezések korának a lezárulása. Válaszában SADLER a földrajzot olyan tudománynak ítélte, aminek az a legfőbb funkciója, hogy „felvázolja a kölcsönhatást a társadalomban élő ember és környezete között, ami helyileg különbözik”. A szerző nagy hangsúlyt helyez a 19. sz. végén–20. sz. elején feltűnő környezeti determinista és regionalista szemléletnek – és az 1960-as években uralkodóvá váló „tértudományi” aspektusba való átalakulásának – a nyomon követésére is. Ez utóbbi kritikai bírálata után sorra megemlíti azokat az 1970-es, 1980-as években felbukkanó alternatív megközelítéseket, amelyek a továbbiakban egy-egy fő fejezet tartalmát adják.

A második nagy szerkezeti egységet is D. SADLER fogalmazta meg a következő címmel: „Változó idők és a humánföldrajz marxista megközelítéseinek a fejlődése az 1960-as évek második felétől: még mindig releváns és radikális annyi év után?”. A humánföldrajz számára az 1960-as évek második felétől a marxista eszmék adaptálása és újrafogalmazása jelentette az egyik alternatívát. Megjelenése a nyugati világban szorosan összefüggött az akkori társadalmi reformmal és politikai kihívással. A fejezet részletesen taglalja a marxista megközelítés fejlődésének négy fázisát, melyek az alfejezetek címeiben („A társadalom liberális kritikáitól a marxista kritikáig; Törekvés az érett elméledésre; A társadalom elmélet alkalmazása és a struktúrák szerepének az újragondolása; Az újraalapítástól a könnyű szétesésig”) is tükröződnek.

A harmadik fejezet, ami C. PHILLO tollából született, „Az emberiesedő humánföldrajz és a humanisztikus megközelítések fejlődése” címet kapta. Három alfejezetéből az első a humánföldrajz kialakulásának előzményeit, a humanista gondolkodás történelmi és elméleti gyökereit mutatja be, a második az 1970-es évektől felbukkanó öntudatos humanista földrajzot jellemzi, de kitér még a földrajz, mint értudomány elleni kritikai reakciókra és az alapvető földrajzi fogalmak újragondolásának a szükségességére is. A harmadik alfejezet a földrajzi humanizmus kifejlődését tárja az olvasó elé, amely harmóniát hozott a mindennapi ember–hely kapcsolatba. A humanista földrajz mint „egész” értelmét, tartalmát nagyon nehéz megadni, csak néhány domináns elvét lehet megjelölni, amelyeket az összes gyakorlatban alkalmazó elfogad.

(A cikk folytatása 311. oldalon)

miért akarna valaki vepsze lenni? Hogyan magyarázzuk meg ezeknek a vezetőknek, hogy ha csak tíz ember beszélné is a vepsze nyelvet, amíg él a nyelv, miért kell felesleges akadályokat gördíteni egy nép fennmaradása elé?

Fordította: HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEF

(A cikk folytatása a 280. oldalról)

Ezek a „Humánföldrajz szótára” c. kötet alapján az alábbiak: „a humánföldrajzi megközelítés megkülönböztet aktív és központi szerepet, humán tudathoz és tevékenységhez, humán öntudathoz és kreativitáshoz vezet; ugyanakkor egy kísérlet is az életesemények humán jelentőségének, értékének és jelentésének az értelmezésére.”

„A strukturalizációs elmélet: GIDDENS és a struktúra és tevékenység együttes megjelenése” c. negyedik fejezetben P. CLOKE azokat a strukturalista humánföldrajz számára tett javaslatokat boncolgatja, amelyek akkor jelentek meg, amikor felismerték, hogy a marxista földrajz „struktúra orientált” megközelítései és a humánföldrajz „tevékenység orientált” megközelítései talán összeegyeztethetők. A strukturalista humánföldrajz az 1980-as évek táján kezdett kibontakozni, amelynek az elméleti kidolgozásában nagy szerepet játszott Anthony GIDDENS. Napjainkra a strukturalizációs elmélet – a társadalomtudományok majd egy évtizednyi szofgálata után – hanyatlóban van, hogy átadja a helyét a következő irányzatoknak (pl. realizmus, posztmodernizmus).

Az ötödik fejezet („A humánföldrajz realista megközelítései”), – amelyet szintén P. CLOKE írt – a realista filozófia jellemzőit és alkalmazását fedi fel a társadalomtudományokban, valamint a realizmus humánföldrajzban való közreműködésének az értékelésére vállalkozik. Végezetül pedig összegyűjti a realizmust ért kritikákat, amelyek közül csak három lényegesebbnek ítélttel foglalkozik behatóbban. Az 1980-as években és az 1990-es évek elején a humánföldrajzosok komolyan el voltak foglalva a realizmus filozófiájával, elméletével és metodikájával, amelynek mélyebb történelmi gyökerei a filozófia ókori történetébe nyúlnak vissza. Ezen időszak legkiemelkedőbb filozófusának Roy BHASKART tartották, aki azt mondta: „igen, van egy »valódi világ«, ám annak a legjelentősebb elemei nem figyelhetők meg közvetlenül”. A realizmus egyik leggyakrabban idézett definícióját GREGORY (1986) adta, szerinte: „A realizmus az absztrakció használatán alapul, hogy azonosítsa a specifikus struktúrák (szükséges) okozati erőit és kötelezettségeit, amelyek specifikus (véletlen) feltételek között valósulnak meg.”

Az utolsó fejezet („A posztmodern humánföldrajz különbségei”), ami Ch. PHILO tollából származik, három alfejezetre („A posztmodernizmus, mint tárgy; A posztmodernizmus, mint attitűd; A posztmodern humánföldrajz jelrendszerei”) tagolódik. Az utóbbi években számos humánföldrajzos kapcsolódott be a posztmodernizmusról folyó vitába, ami különböző értelmiségi körökben zajlik. Különösen azok érdemelnék figyelmet, akik az építéset, az irodalom és a kultúra más módon való kifejezésének sajátosságait foglalják elméletekbe. Néhány teorista úgy értelmezi a posztmodernizmus „tárgyát” vagy a posztmodernizmus korát, mint a gazdaság, a politika, a társadalom és a kulturális folyamatok komplex kölcsönhatása a 20. sz. végén. Más teoristák sokkal inkább mással vannak elfoglalva: „attitűd” fejlesztésével az ismeretek érdekében, amit a világról szerezhetünk; a módszerek érdekében, amelyeket a folyamatokban alkalmazhatunk; az elméletek érdekében, amelyek megalapozzák kutatásainkat; végül a módszerek érdekében, amelyekkel erőfeszítéseinket fejezzük ki egymásnak szavakban, képekben és hangokban.

A kötet végén több mint 20 oldalas irodalomjegyzék található, amely gazdag forrásanyagot kínál az egy-egy témakörben való további elmélyüléshez, a név- és tárgymutató pedig nagymértékben megkönnyíti az olvasó tájékozódását.

Az egyes fejezetek jól felépítettek. Értéküket még inkább növelik a gondosan összeválogatott, különböző szerzőktől származó, hosszabb-rövidebb idézetek, amelyek az egyébként olvasmányos stílus élvezhetőségét sem csökkentik.

Ez a könyv nemcsak a humánföldrajz elméleti megközelítései iránt érdeklődők (kutatók, szakemberek), hanem a felsőoktatásban tanulók számára is hasznos olvasmány lehet, Angliában máris igen nagy sikert aratott a hallgatók körében. Összességében véve örömmel ajánlom mindazok figyelmébe ezt a lényegében „hiánypótló” művet, akiket foglalkoztatnak a földrajztudomány elméleti kérdései.

KISS ÉVA